

Per H. Jensen

Kontekstuelle og tværnationale komparative analyser

Artiklen redegør for den kontekstbaserede komparative analyse. Først påpeges, hvorfor det er nødvendigt at kontekstualisere komparative analyser. Herefter leverer artiklen et eksempel på, hvorledes man kan udvikle en kontekstualiseret komparativ model, og der redegøres for, hvorledes man empirisk kan håndtere komparative analyser af sociale fænomener. Afsluttende diskuteres de kritiske potentialer i kontekstualiserede komparative analysestrategier.

Stadig flere forskere i alle samfundsvidenskabernes discipliner argumenterer for, at vi må analysere sociale fænomener i deres kontekstafhængighed. Dette krav om kontekstualisering følger uden tvivl på ny-institutionalismens (fx March & Olsen 1989, 1995) og socialkonstruktivismens (fx Giddens 1984; Bourdieu 1990) stigende indflydelse i samfundsvidenskaberne. Det særlige ved ny-institutionalismen og socialkonstruktivismen er således, at man betragter individ-samfundsproblemet som en relationskategori, hvorfor individ og samfund må analyseres som rekursivt og strukturelt forbundne (Wacquant 1992). Denne indsigt har for så vidt lange historiske traditioner i sociologien. Allerede Émile Durkheim formulerede i 1895, at man ikke kan analysere sociale fænomener "uafhængigt af hvilken samfundstype de tilhører" (Durkheim 1972:62), og på tilsvarende måde har fx. Pierre Bourdieu argumenteret for, at personer og institutioner ikke kan analyseres "uafhængigt af de historiske og sociale betingelser, der konstituerer dem i deres specificitet i et givet samfund og i et givet punkt i tiden" (Bourdieu et al. 1991:19); dvs. individet, familien, velfærdsstaten, arbejdsmarkedet m.v. er i sig selv tomme begreber, idet egenskaberne ved individer og samfundets institutioner er betinget af samfundets strukturelle og funktionelle særpræg. Kontekstuelle udsagn rummer således et metodologisk opgør med essentialismen og aktor-struktur dualismen, da kontekstuelle udsagn forudsætter, at vi i vore observationer af personer og institutioner tager afsæt i begrebsdannelser om det enkelte samfunds helhed (Brodersen 1993; Bredsdorff 1998).

At udsagn om personer og institutioner må være forankret i grundlagsforestillinger om samfundet, opfattes af mange samfundsforskere (nok de fleste) som

noget selvfølgelig og selvgivent. Alligevel er problemet, at mange forskere, der står på et selverklæret kontekstuel grundlag, ikke efterlever de fulde og logiske konsekvenser af at arbejde kontekstuel, idet dog problemerne med at efterleve en anti-essentialistisk metodologi især har vist sig vanskelige inden for den tvær-nationale og komparative forskningstradition. Følgelig kan jeg erklære mig enig med Nils Bredsdorff (1998), når han fastslår, at mange forskere anvender kontekstbegrebet på en løsagtig og lemfældig måde. Dette problem rejser et åbenlyst behov for at få præciseret den kontekstuelle og (tvær-nationale) komparative metodologi, hvilket da også er formålet med denne artikel¹. Et sådant formål kan selvsagt ikke gennemføres i al abstrakthed. Jeg har derfor valgt at bygge artiklen op omkring konstruktionen af en kontekstuel model, der har vist sig velegnet til at begribe og forstå forskelle i kvinders erhvervsdeltagelse i bl.a. Danmark og Italien (Jensen 1996), hvorfor en række empiriske eksempler især vil trække på erfaringerne fra disse to lande. Artiklens formål er dermed at illustrere, hvorledes man kan konstruere en model, der gør det muligt at foretage kontekstuelle, tvær-nationale komparative analyser, og hvor forskelle i kvinders erhvervsdeltagelse i højt udviklede, vestlige, industrialiserede samfund vil fungere som det gennemgående eksempelmateriale.

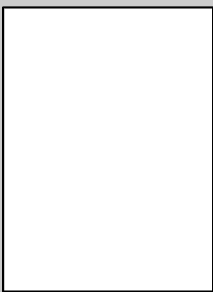
Gangen i artiklen bliver, at jeg først ved hjælp af en række empiriske eksempler vil vise nødvendigheden af at kontekstualisere analysen af sociale fænomener. Dernæst vil jeg diskutere en række principielle aspekter ved den kontekstualiserede analysetilgang, hvilket vil føre frem til konstruktionen af den kontekstuelle model. Herefter vil jeg diskutere, hvad der skal observeres, og hvordan man observerer, når man arbejder på et kontek-

stuelte grundlag, og endelig vil jeg komme med nogle afsluttende bemærkninger om implikationerne af at arbejde kontekstuel. Bestræbelserne på at indløse disse ambitioner er forankret i Pierre Bourdieu's videnssociologiske overvejelser.

Nødvendigheden af at kontekstualisere analysen af sociale fænomener

Hvis man i et komparativt perspektiv går nominelle definitioner af sociale fænomener efter i sømmene, så viser det sig ofte, at et givet socialt fænomen, som man egentlig troede havde enslydende beskaffenhed i forskellige lande, rent faktisk kan have vidt forskellige meningsbærende betydninger og effekter på forskellige historiske tidspunkter og i forskellige historiske rum. Jeg skal derfor i det følgende komme med nogle eksempler på, hvorledes noget tilsyneladende ens i virkeligheden er ganske forskelligt, og af disse eksempler følger, at nødvendigheden af at arbejde kontekstuel bliver ganske påtrængende.

Lise Togeby (1989) har på et empirisk grundlag hjulpet os til at forstå, at individet ikke er udstyret med en særlig "natur", dvs. en universelt gældende menneskelig essens, der eksisterer forud for individerne selv. Togeby (1989:42 tabel 4) har således kortlagt, at der skete en række markante forandringer i danske kvinders selvoplevelse, identitetsdannelse, adfærdsdispositioner og omverdensorientering i perioden 1965-87. I starten af 1960'erne var danske kvinder primært orienteret mod opgaverne i familien og hjemmet, dvs. danske kvinder havde i starten i 1960'erne ikke et uimodståeligt behov og ønske om at deltage på arbejdsmarkedet. Til gengæld var danske kvinder i slutningen af 1980'erne i betydelig grad orienteret mod ligestilling i familien og placering på arbejdsmarkedet. Disse forandringer i kvinders selv-

Per H. Jensen
Ph.d. lektor ved
Aalborg Universitet
E-post:
perh@socsci.auc.dk

oplevelse og perception er gået hånd i hånd med betydelige forandringer i kvinders erhvervsdeltagelse; dvs. forandringer i kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet i Danmark har været forudsat i og/eller fulgt på forandringer i individerne selv (danske kvinder i dag er ikke som danske kvinder var i starten af 1960'erne), og på tilsvarende måde må man formode, at det er forskellige egenskaber ved danske og italienske kvinder, der i slutningen af 1990'erne har materialiseret sig som markante forskelle i erhvervsdeltagelsen - i 1995 lå de kvindelige erhvervsfrekvenser på 73,6 i Danmark og på 42,7 i Italien (OECD 1997:41 Table 2.8). Vi må altså konstatere, at en kvinde ikke er en kvinde, ikke er en kvinde.

Heller ikke samfundets institutioner er udstyret med en forudbestemt "natur", da institutioners meningsbærende betydning løbende redefineres. Fx er en daginstitution i dagens Danmark noget fundamentalt anderledes end i 1950'erne, hvor det blev forventet, at "kærlige" og "gode" mødre selv forestod opfostringen af deres børn. Analogt har danske daginstitutioner en helt anden meningsbærende betydning end daginstitutioner i andre europæiske lande. Peter Moss

(1990:2) har i et komparativt perspektiv således påpeget, at forskellige motiver kan ligge til grund for tilvejebringelsen af daginstitutioner. Daginstitutioner kan være frembragt med henblik på (1) at understøtte kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet, (2) at indvirke på familiens velfærd og funktionsmåde, og (3) at påvirke børns livskvalitet, velfærd og udvikling. En kombination af disse motiver kan være til stede i de enkelte lande. Der er dog ikke nogen tvivl om, at kvinders erhvervsdeltagelse er et fremherskende motiv bag oprettelsen af daginstitutioner i Danmark, medens børns livskvalitet, velfærd og udvikling har været dominerende som motiv i Italien. Sidstnævnte fremgår bl.a. af de italienske daginstitutioners daglige og sæsonmæssige åbningstider. Fx. lukker alle institutioner og offentlige pasningsstilbud 4-5 uger hver sommer i Italien (Moss 1988:82), hvilket ville have foranlediget et udækket pasningsbehov, hvis det var sådan, at daginstitutionerne i Italien primært var indrettet på at understøtte kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet. Følgelig er spørgsmålet: hvad fortæller det os egentlig, når vi statistisk får oplyst, at dækningsprocenten i offentligt finansierede børnepasningsordninger i 1988 var 85% i både Danmark og Italien for børn mellem 3-6 år? (Moss 1990:11 Tabel 3).

På tilsvarende måde må man fx. konstatere, at ligeløn mellem mænd og kvinder har forskellige meningsbærende betydninger i Danmark og Italien. I Danmark påbegyndtes en ligestillingsbegrundet kamp for at udligne lønforskelle mellem mænd og kvinder i slutningen af 1960'erne, og i perioden 1960'erne-1980'erne blev den kønsbetingsede lønspreddning reduceret. I Italien blev ligelønnen indført i 1950'erne; dvs. med 30 års forsinkelse fik danske kvinder samme relativlønninger som italienske kvinder. Pointen er imidlertid, at ligelønnen i Ita-

lien blev båret frem af mandlige arbejdere, der frygtede, at de særlige kvindelønninger skulle resultere i en kønsbestemt omallokering i beskæftigelseschancerne mellem mænd og kvinder (Lorini 1975), hvorfor det egentlige formål med ligelønnen var at gøre det uøkonomisk for arbejdsgiverne at ansætte kvindelige medarbejdere. Med andre ord, hvor ligelønnen i Danmark afspejler et ligestillingsideal, så har ligelønnen i Italien i efterkrigstiden fungeret som en mekanisme, der har ekskluderet kvinder fra at deltage på arbejdsmarkedet.

Endnu en fælde i komparative studier er, at forskellige institutionelle arrangementer kan fungere som funktionelle alternativer til enslydende problemer, hvorved institutioner, der er nogenlunde ens, alligevel bliver helt usammenlignelige. For eksempel, hvis kvinder ved barsel ønsker at bevare tilknytningen til arbejdsmarkedet, så kan lange barselsordninger fungere som et funktionelt alternativ til en høj daginstitutionsdækning, hvorved en sammenligning af barselsordningerne (i sig selv) mellem forskellige lande bliver meningsløs. På tilsvarende måde ville det være uden mening at sammenligne dagpengesystemerne i Danmark og Italien. I Danmark er der en lang historisk tradition for, at arbejdsløshedsdagpenge fungerer som den primære foranstaltning mod arbejdsløshedens årsag og konsekvenser. I Italien var situationen i fx. 1990, at der af 2,6 mill. arbejdsløse kun var 56.000, der modtog arbejdsløshedsdagpenge (COM (92) 354:158), og dagpengene udgjorde Lire 800, dvs. ca. kr. 4,80, pr. dag. Heraf fremgår, at dagpengesystemet i Italien historisk har spillet en marginal rolle. Til gengæld har bl.a. arbejdsanvisningssystemet i Italien fungeret som krumtappen i arbejdsløshedspolitikken. Frem til midten af 1990'erne var det italienske arbejdsanvisningssystem obligatorisk -

arbejdsgiverne var forpligtigede til alene at ansætte arbejdskraft, der var anvist af det offentlige arbejdsformidlingssystem; dvs. at ansætte en person direkte fra gaden var forbudt. Endvidere var arbejdsanvisningssystemets anvisningspraksis organiseret efter sociale retfærdighedskriterier. Dem, der havde været længst arbejdsløse, og dem med de største forsørgelsesforpligtigelser (mænd), var de første til at blive anvist arbejde (se fx. Mazzoleni 1978; Ichino 1982), hvilket kombineret med en vidtgående afskedigelsesbeskyttelse gjorde, at langt hovedparten af de 2,6 mill. arbejdsløse i Italien i 1990 var førstegangssøgende (unge og kvinder) på arbejdsmarkedet, der stod i "kø" for at få et job. Læren heraf er ikke kun, at dagpengesystemer i forskellige lande har forskellige egenskaber, og at arbejdsanvisningssystemet i Italien har bidraget til at holde kvinder uden for arbejdsmarkedet. Læren er også, at vi, når vi komparerer, må kigge efter samspil mellem institutioner, og at vi må opsoge og kortlægge institutioner, vi med en dansk baggrund knapt er i stand til at forestille os eksisterer. Vi må med andre ord anvende en problemorienteret tilgang, hvilket indebærer, at vi må efterforske institutioner, der fx håndterer arbejdsløshedsproblemer, aldringsproblemer m.v., hvorfor vi ikke med sikkerhed og på forhånd ved, hvad vi skal ud og lede efter, når vi foretager komparative analyser.

Ovenstående eksempler illustrerer, at personer og institutioner ikke har et eget selvstændigt liv og en egen selvstændig eksistens, da egenskaber ved personer og institutioner varierer i tid og rum. At en kvinde ikke er en kvinde, og at enslydende institutioner kan være frembragt med vidt forskellige formål og have vidt forskellige styrende effekter i forskellige samfundssystemer, betyder, at hverken personer eller institutioner kan fungere

som startpunktet i komparative analyser. Derimod må personer og institutioner begribes inden for rammerne af mere overordnede og fundamentale begreber og grundlagsforestillinger om samfund og deres variationer. Dvs. vi må bevæge os fra en individ/institutionscentrering til en samfundscentrering i komparative studier.

Samfundscentreringen i komparative analyser

Når vi observerer nært beslægtede samfund som det danske og det italienske, så kan det ved en overfladisk betragtning være ganske svært at få øje på, at tilsyneladende ens fænomener i de to lande, i virkeligheden er ganske forskellige. Hvis vi derfor som sociologer vil undgå at lade os forføre af essentialistiske forestillinger om, at personer og institutioner har et eget og selvstændigt liv, så må konteksten og samfundets sociale relationer gores til det kundskabsteoretiske grundlag i vore forsøg på at forstå og forklare sociale fænomeners tværnationale variationer og udviklingslinier. Dette har som afledt effekt, at personer i analytisk forstand ikke er andet end kroppe eller organismer, der fungerer som nødvendige gennemgangsled for de sociale relationer i samfundet. Individuers og institutioners objektive eksistens er således kundskabsteoretisk uinteressant, eftersom personer og institutioner kun er tilgængelige gennem observationer, hvor konteksten anvendes som iagttagelsesoptikken.

Hvis vi ønsker at fastholde os selv på et kontekstuel grundlag, så er det uomgængeligt at udvikle nogle forestillinger og begrebsdannelser om konteksten og de sociale relationer. Som en mulig måde at gøre dette på har fx Boudieu et al. (1991) anbefalet, at man forsøger at konstruere nogle *idealtyper* af de socialt strukturerede livsbetingelser, altså at man teo-

retisk konstruerer de sociale relationer og landemæssige helheder, der er under observation. Hvis vi derfor ønsker at sammenligne sociale fænomener i Danmark og Italien, så må vi tage udgangspunkt i en approksimeret konstruktion af de to landes strukturelle og funktionelle særpræg.

Når det er lykkedes os at konstruere de socialt strukturerede livsbetingelser, så er vi også kommet ganske langt i konstruktionen af egenskaberne ved de personer, der er indlejret i de forskellige systemer af sociale relationer, da egenskaberne ved personerne som tidligere nævnt er betinget af den samfundstype, de tilhører. Følgelig må der eksistere en vis overensstemmelse mellem den "indre" (mennesket) og den "ydre" (samfundet) verdens organiseringsprincipper, og i Bourdieus habitus- og praktik teori (Bourdieu 1977b, 1990; Callewaert 1992) er habitusbegrebet centralt for vor forståelse af slige homologe relationer mellem individ og samfund.

Habitusbegrebet beskriver et system af erhvervede, kognitive og motiverende strukturer, der genererer og organiserer de menneskelige handlinger. På den ene side dannes habitus (internaliseringsprocessen) i løbet af individets livshistorie, dvs. habitus beror på tidligere og forgangne erfaringer, og habitus formes gennem en interiorisering og legemliggørelse af specifikke typer af omgivelser og eksistensvilkår (materielle vilkår, klasse- og kønsvilkår m.v.), der varierer over tid og efter omstændighederne. På den anden side vil habitus generere dispositioner for social adfærd (eksternaliseringsprocessen), der er tilpasset situationen, hvorfor habitus vil tendere til at reproducere og genoprette det system af objektive livsbetingelser, der producerede habitus; dvs. samfundet reproduceres, når mennesker handler. Som sådan fungerer habitus som det centrale koblings-

punkt mellem fortiden (traditionen), nutiden og fremtiden, dvs. traditionen og det forgangne over indflydelse på vore fremtidsorganiserende måder at handle på, og traditionen er "uløseligt forbundet med en stiltiende viden" (Giddens 1994:46), dvs. praktiske kundskaber, der kendetegnes ved "knowing how", og om at kunne gøre noget, snarere end om at vide noget, og traditionen ytrer sig gennem praktikker, praktisk sans og praktiske fremgangsmåder, der som åbenbare sandheder giver mening og beherskes. Dvs. habitus manifesterer sig som en traditionsbunden stiltiende viden om, hvad der skal gøres i situationen, dvs. fx deltage, ikke-deltage på arbejdsmarkedet.

Sådan som man arbejder tværnationalt og komparativt, så kan det være ganske fornuftigt at forsøge at udmejsle egenskaberne ved personerne og dispositionerne, da dette kan hjælpe os til at indse og forstå, at enslydende normative og adfærdsanvisende signaler ikke har en enslydende og forudbestemt styrende effekt på individets færden i enhver social kontekst. Fx må man forvente, at ligelønnen, en daginstitution m.v. på forskellige måder er praktisk anvendelige for kvinder, der i et givet samfundssystem er orienteret mod opgaverne i familien og hjemmet, og for kvinder, der i et andet samfundssystem er orienteret mod placering på arbejdsmarkedet. På tilsvarende måde må man også forvente, at hvis man overfører en given institution fra et samfundssystem til et andet (EU's direktiv om den kollektive afskedigelsesbeskyttelse fra 1975 kan tjene som eksempel på dette, jf. Bang 1981), så vil institutionerne blive modtaget og gjort praktisk anvendelige på helt overraskende og uforudsete måder for dem, der foranstaltede "eksporten". Pointen bliver altså, at egenskaber ved institutioner får deres faktiske væren, når de tages i anvendelse af personer med særegne handledispositioner.

Da egenskaberne ved institutionerne ligeledes er betinget af samfundets strukturelle og funktionelle særpræg, så må det også være muligt at anvende den teoretiske konstruktion af verden til at generere hypoteser om mulige og skjulte *strukturelle analogier* i samfundets institutioner. At der eksisterer strukturelle analogier mellem samfundets institutioner, betyder ikke, at de sociale logikker på samfundets forskellige delområder er identiske. Langt snarere er der tale om, at der eksisterer en vis lighed i de principper, der virker organiserende på samfundets forskellige sfærer, og at samfundets institutioner i deres situationsbetingede strukturering "passer" sammen².

Eftersom vi ønsker at konstruere en model for kvinders erhvervsdeltagelse i Danmark og Italien, så vil det i særlig grad være relevant at udvikle hypoteser om skjulte strukturelle analogier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet. Dette skyldes, at det bredt i litteraturen (fx den sociologisk inspirerede familie, velfærdsstat og arbejdsmarkedsforskning, neoklassisk økonomisk teori m.v., jf. fx Jensen (1996:11ff)) antages, at der er en sammenhæng mellem kvinders erhvervsdeltagelse, på den ene side, og familiens, velfærdsstatens og arbejdsmarkedets struktur og funktionsmåde, på den anden.

Selvom vi arbejder med formodninger om, at familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet "passer" sammen i tidsbestemte epoker, så er det alligevel ikke helt uafviseligt, at samfundets institutioner i særlige situationer kan være organiseret efter helt forskellige logikker og principper. Fx har Bourdieu (1977a) beskrevet forekomsten af slige usamtidigheder i Algeriet i 1960. Pointen er imidlertid, at hvis samfundets institutioner ikke er analogt ordnede, så vil der opstå en diskrepans mellem livsomstændighederne og dispositionerne, hvilket vil give an-

ledning til en desorganisering i den menneskelige orienteringsevne, hvilket både kan være en kilde til mistilpasning (menneskelig lidelse) og social forandring (Bourdieu 1977b).

Som en generel regel må dog gælde, at såfremt man ønsker at udvikle en kontekstuel forståelses- og forklaringsramme af kvinders erhvervsdeltagelse i et komparativt perspektiv, så må konteksten fungere med en forpligtende og tvungende logik, der skal organisere og strukturere vor forståelse af egenskaber ved individerne og personer i den kontekst, der er under observation. Følgelig må der foretages en strukturel analyse og udvikles et systemisk begrebsapparat, hvor de enkelte begreber (samfundshelheder, personer og institutioner) bestandigt refererer til hinanden og det samlede system af relationer (Bourdieu et al. 1991:35).

Konstruktionen af en kontekstuel model

Når vi sammenligner Danmark og Italien, så sammenligner vi to lande, hvor kvinder i det ene land (Italien) overvejende er orienteret mod opgaverne i familien og hjemmet, dvs. kvinder er centripetalt orienterede, hvilket manifesterer sig som lave kvindelige erhvervsfrekvenser, og kvinder i det andet land (Danmark) overvejende er orienteret mod ligestilling i hjemmet og placering på arbejdsmarkedet, dvs. kvinder er centrifugalt orienterede³, hvilket tilkendes gives i form af høje kvindelige erhvervsfrekvenser. Hvis man vil forstå disse variationer i kontekst, så må man som nævnt forsøge at danne sig nogle begreber om samfundshelheder, hvor kvinder er henholdsvis "centripetalt" og "centrifugalt" orienterede⁴. Med dette formål for øje kan man fx trække på Pitirim A. Sorokin (1946: 167ff, 1962:24ff), der *idealtypisk* opererer med begrebsparrene familiale versus

kontraktuelle sociale relationer; dvs. det forventes, at familiale versus kontraktuelle sociale relationer kan anvendes til at beskrive forskelle i de socialt strukturerede livsbetingelser i Italien og Danmark.

Med begrebet „familiale relationer“ beskrives sociale relationer, hvor personer og grupper er relateret til hinanden ved en altomfattende gensidig afhængighed. Dvs. „det er et relationsforhold i hvilket alle vigtige aspekter og interesser tenderer til at være smeltet sammen i det kollektive „vi““ (Sorokin 1962:28). Prototypen på dette „kollektive „vi““ eksemplificeres ved mor-barn dyaden og den tæt integrerede familie. Men familiale relationer er ikke reserveret intime institutioner, da slige relationer ligeledes kan udfoldes i frivillige religiøse, politiske, økonomiske og statslige organisationer.

Familiale relationer manifesterer sig ved, at det enkelte individ er disponeret for at opgive sig selv til fordel for fællesskabet, og de sociale relationer reproduceres af praktiske orienteringer om, at „hvad der er godt for gruppen, er godt for mig“ (op.cit:34). Følgelig kan familiale relationer opfattes som snærende bånd, der begrænser den individuelle frihed gennem „et livegenskabslignende slaveri“, men pointen er, at det enkelte individ ikke oplever sådanne frihedsbegrænsninger, da de faktorer, der „sætter gruppen fri også sætter mig fri“ (op.cit:34). Med andre ord er personers dispositioner og omverdensorientering tilpasset situationen.

Familiale sociale relationer er fremherskende, hvor den sociale samhørighed og gensidige afhængighed har rod i familien, slægtskabsbånd og netværk af afgrænsede fællesskaber. Dvs. i sociale fællesskaber, hvor det enkelte individ er disponeret for at opgive personlige ambitioner til fordel for kollektivet, og hvor sædvane har forrang for spontanitet. I

den vestlige kulturkreds har denne type fællesskaber været domineret af „mandlige værdier“, og manden har fungeret som „instrumentel leder“ (Parsons 1956: 13). I denne type samfund indtager mænd og kvinder forskellige positioner i det sociale univers, dvs. der eksisterer en stærk konssegregering i de samfundsmæssige produktions- og reproduktionsmekanismer, og kvinder er „centripitalt“ medens mænd er „centrifugalt“ orienterede.

Sorokin gør tydeligt opmærksom på, at begrebet om familiale relationer ikke skal forveksles derhen, at alle relationer mellem familiemedlemmer til enhver tid er familiale (Sorokin 1962:29). Dette gælder fx ikke for „den moderne familie“ eller „den kontraktuelle familie“, hvor ægteskabskontrakten overvejende er en „pseudo kontrakt“ (op.cit:33). Kontraktuelle relationer forudsætter således en betydelig grad af personlig frihed, dvs. forekomsten af „et uafhængigt individ“, der er „fri til at indgå i eller ikke indgå i den kontraktuelle relation“ (op.cit:31), eller „at forblive i den eller ikke forblive i den“ (op.cit:34). Med andre ord, „den kontraktuelle relation er uadskillelig fra en høj grad af frihed mellem parterne“ (op.cit:34). Tilsvarende er kontraktuelle relationer baseret på et netværk af kortvarig, begrænset og specificeret gensidig afhængighed. Som prototype på kontraktuelle relationer nævner Sorokin relationen mellem arbejdsgiver og lønmodtager, husejer og lejer, læge og patient m.v.

Social og personlig frihed indebærer, at personlige strategier fungerer uden om afgrænsede og selvtilstrækkelige fællesskabers tyranni, og allerede i 1904 formulerede August Bebel i bogen *Women under Socialism*, at kvinders ligestilling med manden forudsætter, at man „fjerner de forhindringer, der gør mennesker afhængige af hinanden; og følgelig det ene køn afhængigt af det andet“ (Bebel 1970:5). I

dette perspektiv kan kontraktuelle relationer interpreteres som en egalitær og individualiserende model for samfundets produktions- og reproduktionsmekanismer (både mænd og kvinder er centrifugalt orienterede).

Der er nu ved hjælp af Sorokin foretaget en approksimeret konstruktion af de sociale relationer i forskellige landemæssige helheder, og formålet er herefter ud fra Sorokins begrebspar at udvikle hypoteser om strukturelle analogier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet i forskellige sociale kontekster, dvs. i familiale og kontraktuelle landemæssige helheder.

I familiesociologien foretages der hyppigt en distinktion mellem *traditionelle* og *symmetriske* familieformer (jf. fx Young & Willmott 1980). I den traditionelle familieform er køns- og rollefordelingen komplementært og fast defineret. Der eksisterer en altomfattende gensidig afhængighed ægtefællerne imellem, da familien er baseret på en traditionel konsarbejdsdeling, og familien er præget af en stærk hierarkisk kompetencefordeling og beslutningsstruktur med manden som instrumentel leder. Omvendt refererer den symmetriske familieform til, at der mellem ægtefællerne eksisterer ligeværdighed; dvs. deltagende demokrati fungerer som familiens styrings- og samværsform, og mellem mænd og kvinder eksisterer der lighed og frihed i spørgsmål så som ægteskab, skilsmisse, forældremyndighed, økonomiske rettigheder m.v. Med andre ord er den symmetriske familie forbundet med kvinders formelle sociale og personlige frihed og økonomiske selvrådighed. I et kontekstuel perspektiv kan man således gøre gældende, at traditionelle familieformer alt andet lige vil forekomme i familialt strukturerede samfund, medens symmetriske samlivsmønstre formes i systemer af kontraktuelle sociale relationer.

I velfærdsstatsforskningen er R. Titmuss' distinktion (1974:Kap.2) mellem den *residuelle* og den *institutionelle* velfærdsstatsmodel alment accepteret. Den residuelle model foreskriver, at de samfundsmæssige normer for solidaritet er forankret i familien og det civile samfund. Dette avler en altomfattende gensidig og interpersonel afhængighed, hvor det enkelte individ er stærkt afhængig af familien, slægten og netværk af afgrænsede fællesskaber. Tabet af disse fællesskabsbånd kan lede til en stigmatiserende udstødning af samfundet, idet fattigvæsenet fungerer som prototypen på den residuelle velfærdsstatsmodel. Omvendt foreskriver den institutionelle velfærdsstatsmodel, at de gensidige sociale forpligtigelser er organiseret i kollektive og centraliserede institutioner i samfundet, og at de samfundsmæssige normer for solidaritet er organiseret som individuelle rettigheder og pligter vis-à-vis velfærdsstaten. Den institutionelle velfærdsstat foranlediger med andre ord en abstraktion i gensidighedsrelationerne og frisætter det enkelte individ fra personlig afhængighed af familie og sociale netværk, da det er opgaven for den institutionelle velfærdsstat at sikre, at det enkelte individ får mulighed for at "realisere individuelle potentialer" (Wilensky & Lebeaux 1958:140). Hvis følgelig samfundet udpeges som det sted, hvorfra der observeres, så kan man forfægte, at residuelle velfærdsstater forefindes i familiale samfund, medens institutionelle velfærdsstater etableres i systemer af kontraktuelle sociale relationer.

Max Weber (1978:43ff og 341ff) har overbevisende argumenteret for, at begreber om *åbne* og *lukkede* relationer med fordel kan anvendes til at beskrive forskelle i arbejdsmarkedets funktionsmåde. Det karakteristiske ved et åbent system er, at det „ikke udelukker nogen fra deltagelse, som ønsker og evner at deltage“ (Weber

1978:43). Omvendt refererer et lukket system i nærværende sammenhæng til forekomsten af „lukkede døre“ og begrænsede „deltagelsesmuligheder“, dvs. mekanismer, der „afsnører sociale og økonomiske muligheder for *outsiders*“ (Weber 1978:342). I et kønsperspektiv vil åbne relationer betyde, at kvinder er ligeberettigede med mænd på arbejdsmarkedet, medens lukkede relationer kan udmønte sig ved forekomsten af barrierer og udelukkelsen af kvinder fra erhvervsdeltagelse. Man må således forvente at finde åbne relationer på arbejdsmarkedet i kontraktuelle samfund, medens lukkede relationer på arbejdsmarkedet alt

andet lige vil forekomme i familiale strukturerede samfund.

Med afsæt i Bourdieus videnssociologiske overvejelser har jeg ovenfor kortfattet forsøgt at udvikle nogle hypoteser om forekomsten af strukturelle analogier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet. Jeg har dermed opbygget et kontekstuel begrebsapparat og en systemisk model, der evner at redegøre for relationsforholdet mellem samfundshelheder, institutioner og personer, og modellen er opbygget med henblik på at begribe og forstå de markante forskelle i kvinders erhvervsdeltagelse i Danmark og Italien. Modellen kan sammenfattes som følger:

Landemæssige helheder	Familiale relationer	Kontraktuelle relationer
Institutioner		
Familien	Traditionel	Symmetrisk
Velfærdsstaten	Residuel	Institutionel
Arbejdsmarkedet	Lukket	Åben
Kvinders orientering	Centripetal	Centrifugal

På grundlag af modellen må man forvente, at grunden til at vi i Danmark har høje kvindelige erhvervsfrekvenser, skyldes, at det danske samfund er organiseret efter kontraktuelle principper (hvilket manifesterer sig som symmetriske familieformer, en institutionel velfærdsstat og åbne arbejdsmarkedsrelationer), og at danske kvinder er centrifugalt orienterede, medens årsagen til, at man finder lave kvindelige erhvervsfrekvenser i Italien, er, at det italienske samfund er organiseret efter familiale principper (hvilket manifesterer sig som traditionelle familieformer, en residuel velfærdsstat og lukkede arbejdsmarkedsrelationer), og at italienske kvinder er centripetalt disponerede. Med disse indsigter som baggrund

kan vi også begynde at forstå, hvorfor noget tilsyneladende ens kan være ganske forskelligt. Med reference tilbage til artiklens indledende eksempler må man således konstatere, at daginstitutionerne, ligelønnen og arbejdsanvisningssystemet i Italien er indforskrevet i familiale meningssystemer, medens både daginstitutionerne og ligelønnen i Danmark har en kontraktuel indretning og betydning.

Af modellen følger endvidere, at historien om kvinders inddragelse på arbejdsmarkedet i Danmark må skrives som historien om udviklingen fra et familiale til et kontraktuel samfundssystem. Dette giver anledning til at pointere, at moderniseringen af forholdet mellem de

objektive strukturer og kvinders orienteringsmønstre ikke former sig som en lineær eller universelt gældende socialhistorisk udviklingsproces. Tværtimod må historien om kvinders inddragelsen på arbejdsmarkedet i forskellige lande også "beskrives og tolkes ud fra sine specielle og unikke forudsætninger" (Brodersen 1993:10), eftersom samfund i deres udvikling følger nogle spor, der i tid og rum er specifikke for de enkelte lande.

Hvad kan og skal observeres empirisk?

I den metodelitteratur, der hyppigst refereres til i komparative analyser (fx Przeworski & Teune 1970; Tilly 1984; Dierkes et al. 1987; Przeworski 1987; Kohn 1987, 1989), tages der eksplicit afsæt i Stuart Mill's "Method of Agreement" og "Method of Difference", idet disse metoder efter manges opfattelse i fællesskab udgør den komparative metode (jfr. Tranøy 1993:18), og på grundlag af denne komparative metode kan man udpege to dimensioner af komparativ udsagnskraft (jf. fx Tilly 1984:81). Den første handler om "andel af alle tilfælde", hvilket angiver, at en påstandes gyldighed kan variere fra at være gældende i et enkelt tilfælde qua de specifikke karakteristika ved en given case, til at være almengyldig qua det forhold, at alle cases har fælles karakteristika. Den anden omhandler "mangeartede former", hvilket foreskriver, at et givet fænomen kan variere fra at have ensartede (single) egenskaber i alle tilfælde, til at antage mange og varierende (multiple) egenskaber og former.

En kontekstuel tilgang vil dog ikke acceptere en sådan implicit sondring mellem partikulært-universelt, tid-rum, synkront-diakront, men vil snarere operere med forestillinger om kontinuitet og diskontinuitet, der optræder sammen i tid og rum. Det er derfor ikke så mærke-

ligt, at der i løbet af de seneste år har været nogle klare opbrudstendenser i den måde, hvorpå man metodisk forholder sig i tvær-nationale komparative analyser. Charles C. Ragin (Ragin 1987, 1989; Ragin et al. 1993) kan således tjene som eksempel på en forsker, der har forsøgt at gøre de komparative teknikker mere sofistikerede, idet han har forsøgt at udvikle nogle teknikker, der tager højde for, at årsag og effekt ikke er den samme i alle sociale kontekster (Ragin 1987:32f). Ragin når da også frem til mere nuancerede forklaringer af sociale fænomener, idet han redegør for, hvorledes A, B & C på forskellige måder og i forskellige kombinationer kan forårsage D. Problemet hos Ragin er dog, at man fortsat ikke kan udelukke, at "system-interne" variable så som A, B, C og D alle er betinget af en helt tredje faktor, in casu de sociale relationer i samfundet.

Al den stund man arbejder kontekstuel, så må man derimod med udgangspunkt i konteksten forsøge at "organisere et antal påstande i et system, hvis logiske holdbarhed man kan teste" (Callewaert 1992:113). Organiseringen af et sæt af påstande indebærer en proces af selvbinding, eftersom det man skal gøre, når man gør noget, er at konstruere sit genstandsfelt. I konstruktionen af genstandsfeltet - kvinders erhvervsdeltagelse i Danmark og Italien - kan man trække på samfundsvidenskabelige traditioner, der allerede har diskuteret disse fænomener, formuleret begreber og foretaget videnskabelige distinktioner. Allerede eksisterende overvejelser kan således give medløb ved formuleringen af basale distinktioner i de objektive eksistensvilkår, da det er gennem vor observation af omverden, og iagttagelsen af andres måde at betragte på, at det er muligt at konstruere vore omgivelser.

Når man har konstrueret sine omgivelser i form af et systemisk begrebsap-

parat, hvor samfundshelheder, personer og institutioner bestandigt refererer til hinanden, så kan man empirisk begynde at teste den teoretiske models holdbarhed. Imidlertid kan man ikke umiddelbart observere og iagttage samfundets sociale relationer eller egenskaberne ved personerne (habitus). Til gengæld kan samfundets institutioner gøres til genstand for vore observationer, og det er fuldt ud muligt at gennemføre en strukturel analyse af egenskaberne ved institutionerne i forskellige landemæssige helheder. Derfor bliver den empiriske opgave at afprøve, om der i Danmark og Italien eksisterer to distinkt forskellige (kontraktuelle versus familiale) strukturelle analogier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet.

For så vidt som vi ønsker at undersøge samfundets institutioner, så må de operationaliseres, dvs. brydes op i en række delkomponenter, der kan observeres. For eksempel kan man ikke umiddelbart beskue velfærdsstaten som sådan, hvorimod man kan iagttage beskatningssystemet, daginstitutionerne, barselsordningerne, familierpolitikken m.v. Når det drejer sig om at udpege de teoretisk mest interessante og potentielt relevante delkomponenter, så kan man med fordel trække på allerede foreliggende hypoteser om livssammenhængene i familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet.

Vore observationer af institutionernes delkomponenter kan med udbytte klassificeres i oversigtsgivende matricer, og man må forvente, at materialet i nogen grad organiserer sig selv på en systematisk måde. Fx at vi i relation til vor analyse af familien finder lave skilsmisserater i Italien og høje skilsmisserater i Danmark. Det kan dog ikke på forhånd ude-

lukkes, at en række observationer giver et resultat, der er helt anderledes end forventeligt. Altså, at man kan lokalisere "udfaldsforskelle" hvor man skulle forvente "udfaldsligheder", og "udfaldsligheder", hvor man skulle forvente "udfaldsforskelle". Et eksempel på dette kunne være, at man i både Danmark og Italien har høje kvindelige relativlønninger, høje dækningsprocenter i daginstitutioner for børn mellem 3-6 år osv. Ved sådanne iagttagelser må vi forsøge at bevæge os dybere ind i materialet, dvs. ekstrahere mulige og skjulte egenskaber ved fænomenernes umiddelbare fremtrædelsesformer.

Jeg skal i det følgende komme med nogle eksempler på, hvorledes familiens, velfærdsstatens og arbejdsmarkedets delkomponenter kan analyseres. Materialet tjener udelukkende illustrative formål, og gør som sådan ikke krav på at være en udtømmende strukturel analyse af forholdet mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet.

I allerede eksisterende analyser af forholdet mellem kvinders erhvervsdeltagelse og familiens struktur påpeges det for eksempel, at faldende fertilitetsrater har fungeret som en forudsætning for kvinders arbejdsmarkedsmæssige aktivering (jf. fx OECD 1988:Kap. 5; Blau & Ferber 1986:120). Når så kvinder er blevet arbejdsmarkedsdeltagende, dvs. økonomisk uafhængige af en mandlig forsørger, så har det haft nogle "feed-back" effekter på familien i form af voksende skilsmisserater (Becker 1991:55), andelen af enlige forældre er steget (Moss 1988, 1990), parforholdet er blevet papirløst (Moss 1988:45), og stadig flere børn fødes uden for ægteskabet. Disse rudimentære aspekter ved familien i Italien og Danmark sammenlignes i Tabel 1.

Tabel 1: Familiens delkomponenter

	Italien	Danmark
Skilsmisserater	lav	høj
Andel af fødsler uden for ægteskab	lav	høj
Andel af enlige forældre	lav	høj
Fertilitetsrater	lav	høj

Kilde: Jensen (1996:119)

Mønsteret i disse delkomponenter følger det forventelige for så vidt som der i Italien eksisterer traditionelle familieformer og i Danmark duale familieformer. Dog giver fertilitetsraterne anledning til undren. I Danmark er det en almindelig opfattelse, at den faldende fertilitet er en funktion af kvinders erhvervsdeltagelse. Fx gør Søren Carlsen og Jørgen Elm Larsen (1993:15) gældende, at kvinders arbejdsmarkedsdeltagelse "har medført, at der fødes færre børn i den enkelte familie". Dette udsagn bidrager dog ikke til at forstå, at fertiliteten i Danmark er langt højere end fertiliteten i Italien - i 1990 lå fertiliteten i Danmark på 1,67 og på 1,36 i Italien (Council of Europe 1995). Imidlertid er fertiliteten et meget vanskeligt fænomen at forklare, da fertilitetsudviklingen er koblet til komplekse samspil mellem økonomiske, sociale, kulturelle, institutionelle og psykologiske faktorer (Kupinsky 1977). Følgelig er det ikke helt umuligt at forestille sig, at lave

fertilitetsrater kan forekomme i familiært organiserede samfund, hvor den lave fertilitet indforskrives i familiale menings-systemer. Til gengæld ville det på det nærmeste have været umuligt at forestille sig, og man ville have haft et ganske betydeligt forklaringsproblem, hvis fx. andelen af fødsler uden for ægteskabet var langt højere i Italien end i Danmark.

Jørgen Goul Andersen (1999) har redegjort for, at man bl.a. kan drage distinktioner mellem residuelle og institutionelle velfærdsstater ved at betragte andelen af BNP, der anvendes på sociale formål. I et perspektiv om kvinders erhvervsdeltagelse vil man især fokusere på faktorer så som beskatningssystemet (jf. Björnberg 1993:21), om der ydes en indkomstafhængig socialpolitisk hustruydelse (til manden) eller ikke, og om der tilvejebringes daginstitutioner af det offentlige (Borchorst & Siim 1989:128). Disse velfærdsstatslige delkomponenter er indplaceret i Tabel 2.

Tabel 2: Velfærdsstatens delkomponenter

	Italien	Danmark
Sociale udgifters andel af BNP	lav	høj
Særbeskatning	+	+
Hustruydelse	+	-
Daginstitutionsdækningen for børn fra 3-6 år	høj	høj

Kilde: Jensen (1996:160f)

Tabel 2 indikerer, at der i Italien eksisterer en residuel velfærdsstatsmodel, medens velfærdsstaten i Danmark er af institutionel art. At der både eksisterer en høj daginstitutionsdækning og særbeskatning i de to lande modsiger dog dette forestillingsbillede. Som tidligere omtalt er det særlige ved daginstitutionerne i Italien imidlertid, at de har en familial prægning og organisering. For så vidt angår særbeskatningen i de to lande, så er dette tillige et eksempel på, at noget tilsyneladende ens kan være noget ganske forskelligt. Både Danmark og Italien overgik i midten 1970'erne fra sambeskatning til individuel beskatning⁵. Hvis man ser på den formelle beskrivelse af lovgivningen i de to lande, så var der ingen forskelle i den måde, hvorpå overgangen fra sambeskatning til individuel beskatning blev institutionaliseret. Men motiverne var forskellige. I Danmark dominerede to motiver, nemlig et ligestillingsmæssigt motiv (kvinder skulle ikke længere betragtes som en bi-person til manden), og et motiv, der handlede om, at man ville gøre det økonomisk mere attraktivt for kvinder at deltage på arbejdsmarkedet, altså et arbejdskraftrekrutterende motiv. I Italien, derimod, var overgangen fra sambeskatning til individuel beskatning motiveret af bestræbelser på at bevare ægteskabet som en social institution (Sassoon 1986). I Italien indgik overgangen til særbeskatning i en samlet lovgivningspakke, der også for første gang åbnede for adgangen til lovformelig skilsmisse. Med overgangen fra sambeskatning til individuel beskatning ville man med andre ord sikre sig, at ægtefæller ikke lod sig skille ud fra rent økonomiske motiver.

I forhold til arbejdsmarkedet må man forvente, at kvinders indtog på arbejdsmarkedet har været forudsat i forandringer i efterspørgselsmønstrene. I denne belysning har fx Sheila B. Kamerman &

Alfred J. Kohn (1978) gjort opmærksom på, at der eksisterer forskellige alternativer til at afhjælpe en mangelsituation på arbejdskraft, hvor alternativerne er (1) rekruttering af kvinder, (2) import af arbejdskraft og (3) produktionsmæssige rationaliseringer og en forceret teknologisk udvikling. Man må derfor forvente, at kvinders entré på arbejdsmarkedet har været foranlediget af en tilvækst i efterspørgslen, og at denne tilvækst især har fundet sted inden for offentlige serviceprogrammer (uddannelse, sundhed, sociale sektor), da den offentlige service er et kvindeintensivt beskæftigelsesområde (OECD 1982; Rose 1985; Kolberg & Esping-Andersen 1991). Man må endvidere antage, at arbejdsmarkedspolitikken, herunder arbejdsanvisningssystemet, har spillet en stor rolle ved rekrutteringen af kvinder til arbejdsmarkedet, samtidig med at man må antage, at kvinders relativlønninger er af ganske stor betydning for erhvervsdeltagelsen, da timelønsatsen ifølge Nina Smith (1989: 323) er den "væsentligste parameter i udbudsbeslutningen", da timelønsatsen "sammen med ikke-lønindkomsten ... bestemmer den enkelte persons optimale arbejdsudbud".

Tabel 3 understøtter formodninger om, at der eksisterer lukkede relationer på arbejdsmarkedet i Italien, medens relationerne på arbejdsmarkedet i Danmark overvejende er åbne. Det passer ind i dette billede, at arbejdsanvisningen i Danmark skal fungere efter principper, hvorefter arbejdsgiveren skal have tilført den bedst egnede arbejdskraft, og lønmodtageren det arbejde, hvortil de bedst egner sig, medens anvisningspraksis i Italien er struktureret ud fra lønmodtagerens behov for at få et lønarbejde. Til gengæld modsiger kvinders relativlønninger denne iagttagelse. Men som tidligere omtalt er kvinders relativlønninger spundet ind i familiale meningssystemer.

Tabel 3: Arbejdsmarkedets delkomponenter

	Italien	Danmark
Arbejdsanvisningssystemet	behovsstruktureret	meritokratisk
Andelen af offentligt ansatte som andel af den samlede beskæftigelse	lille	stor
Generel tilvækst i efterspørgslen efter arbejdskraft, 1962-1990	lille	stor
Kvindens relativlønninger	høje	høje

Kilde: Jensen (1996:243f)

Ved en overfladisk betragtning forholder det sig således, at en af komponenterne i hver af tabellerne 1+2+3 ikke "passer" sammen med variationerne med kvinders erhvervsdeltagelse i Danmark og Italien; det drejer sig om fertiliteten, daginstitutionsdækningen og kvinders relativlønninger. I den komparative forskning er det meget ofte sådan, at vi præsenteres for oversigtsgivende tabeller, hvor en eller flere (som oftest mange) variable ikke "passer" ind i de overordnede argumentations- og forklaringsfigurer, og sådanne uoverensstemmelser kan betegnes som "misfits". Problemet er imidlertid, at denne type "misfits" som hovedregel efterlades helt ukommenteret, og når det en sjælden gang kommenteres, at empirien langt fra systematisk "passer" ind i argumentationsmønstrene, så får vi blot at vide, at "måske passer tingene ikke så godt sammen her" (se fx Miller & Warman 1996:21). Dvs. selv i tilfælde, hvor man i sin tabelkommentering heroisk påpeger alvorlige problemer med empirien, så gør man sig ikke den ulejlighed at spørge sig selv: Hvad er konsekvenserne af sådanne "misfits"? Og hvordan kan vi redegøre for sådanne "misfits"?

At det er lykkedes at overvinde problemerne med "misfits" i tabellerne 1-3,

skyldes, at tolkningen af tabellerne har været organiseret på grundlag af en strukturel analyse af forholdet mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet, og at denne analyse bygger på særlige tolkninger af materialet. Fertiliteten, daginstitutionsdækningen og kvinders relativlønninger er således tolket ud fra en forudsætning om, at sociale systemer lever et "dobbel" liv; dels som egenskaber ved institutioner og dels som egenskaber ved personer, og på grundlag af denne tolkning må man formode, at der i Italien og Danmark eksisterer to forskellige slags strukturelle analogier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet. Den empiriske test synes altså at bekræfte vore påstande om sammenhængene i de to forskellige systemer af sociale relationer. Dvs. vi har med et heldigt resultat anvendt Bourdieus "method of proof", der går ud på at afdekke "den fulde sammenhæng i hele systemet af facts skabt af - og ikke for - de teoretiske hypoteser" (Bourdieu et al. 1991:64).

Omvendt skal man også være lydhør over for reelle "misfits" og usamtidigheder i det empiriske materiale, da usamtidigheder som tidligere omtalt (Algier 1960) ikke kun optræder som et tolkningsproblem, der kan løses ved hjælp

af en strukturel analyse. Usamtidigheder kan også være en indikation på dybtgående sociale forandringer, og som sådan angiver usamtidighederne, hvor i samfundet der er ved at ske en innovativ brobygning mod fremtiden. I processen, hvor kvinder inddrages på arbejdsmarkedet, kan der fx som et overgangsfænomen opstå en konfrontation mellem "åbnende" relationer på arbejdsmarkedet, på den ene side, og familiale prægede familie- og velfærdsstatsformer, på den anden, og slige usamtidigheder manifesterer sig som et efterslæb mellem livs-omstændighederne og dispositionerne⁶.

Hvordan man mere konkret går frem når man i et tvær-nationalt og komparativt ærinde ønsker at konstruere og analysere vore omgivelser, kan der ikke gives et endegyldigt svar på. Det er dog vigtigt, at man i forskningsprocessen hele tiden veksler mellem det empiriske og det teoretiske arbejde, og det er ikke mindst af betydning, at man prøver at leve i, og lærer sig sproget, i de(t) land(e), der er under observation. Hvis man derimod skråsikkert forsøger at beskrive andre landes systemer på grundlag af OECD statistikker o.lign, så risikerer man at begå en række etnocentriske fejltagelser, der bl.a. handler om, at man let havner i moraliserende og vurderende opfattelser af andre landes sociale systemer og institutioner, hvor moraliseringen har rod i det gamle baconske erkendelsesproblem, der handler om, at man ser sig selv og egne idiosynkratiske ideer som udtryk for noget attråværdigt for andre.

Afsluttende kommentarer

Jeg har i denne artikel forsøgt at redegøre for nogle centrale metodologiske aspekter ved den kontekstuelle og tvær-nationale analysestrategi. Det er således blevet pointeret, at det i kontekstuel orienterede analyser er afgørende vigtigt at få udviklet et systemisk begrebsapparat

af forholdet mellem samfundshelheder, egenskaber ved samfundets institutioner og menneskers adfærdsdispositioner, og at begrebsapparatet bygges op på en sådan måde, at de enkelte begreber bestandigt både refererer til hinanden og det samlede system af relationer. Der er endvidere redegjort for, hvorledes man på grundlag af det systemiske begrebsapparat kan organisere et antal påstande i et system, hvis logiske holdbarhed man kan teste empirisk.

Når man bedriver komparativ forskning på et kontekstuel grundlag, så følger det, at man ikke kan foretage værdi-domme eller hævde, at en tilstand (et samfundssystem) repræsenterer et fremskridt eller tilbageskridt i forhold til en anden. Hvor er fx det videnskabelige grundlag, hvor ud fra man kunne hævde, at det italienske familiale system er bedre eller værre end det danske kontraktuelle system. Den kontekstuelle komparative forskningsstrategi punkterer således alle forestillinger om, at man på grundlag af komparative analyser bedre kan "forstå det danske velfærdssystemets fordele og ulemper" (Ploug & Kvist 1994), eller "sætte stærke og svage sider ved forskellige velfærdsmodeller i perspektiv" (Rostgaard & Fridberg 1998). Dette skyldes, at når man analyserer i kontekst, så analyserer man adskilte og distinkte systemer af sociale relationer, der hver især må analyseres i deres egen ret.

Derfor påstås det ofte om kontekstuelle analyser, at de repræsenterer den rene nihilisme eller relativisme. Pointen er imidlertid nok snarere, at man i kontekstuelle tilgange pointerer, at interesser defineres i en socialt struktureret situation, og at interesser folgeligt er tids- og situationsbestemte. Ergo, hvad der kan være til "fordel" for kvinder i en kontekst kan være til "ulempe" for kvinder i en anden. Men at påstå at fx velfærdsstatistiske tiltag kan have "stærke" sider i en

sammenhæng, og at selv samme tiltag kan have "svage" sider i en anden, betyder jo ikke, at man ikke kan acceptere menneskerettighederne som et universelt gældende princip.

En anden hyppigt fremført kritik af systemisk organiserede kontekstuelle analyser er, at de ikke kan forstå og forklare social forandring. Også denne kritik er dog langt hen af vejen misvisende. Når man tænker sig om, vil man erkende, at samfund er ganske træge og genstridige over for forandringer. Trods 100 års kamp er der stadig ikke etableret ligestilling mellem kønnene. Kvinder er blevet integreret på arbejdsmarkedet i Danmark, men ulighederne er blot blevet reproduceret på et andet og højere niveau i form af den vertikale og horisontale kønsarbejdsdeling. Meget tyder altså på, at samfundet ikke er en død struktur, der vilkårligt kan beherskes af viljesdekreter. Derfor er det en påtrængende opgave ikke at forstå og forklare social forandring, men at forstå og forklare samfundets tendens til at reproducere positioner, hierarkier og dominansforhold på trods af alle gode intentioner om at frembringe et bedre samfund.

At forandringer ofte kun er pseudo-forandringer, skyldes, at nye muligheder i situationen (fx kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet i Danmark) har en tilbøjelighed til at blive subsumeret de fremherskende meningsystemer og dominansforhold. Alt andet lige vil de dominerende klasser være disponeret for at give ortodokse svar på nye situationer, dvs. forsvare de eksisterende meningsystemer, hvorved de nye muligheder i situationen indkapsles af officielle og traditionelle måder at tænke og tale om verden på, og når de eksisterende meningsystemer forsvares og reproduceres, så forsvares og reproduceres de eksisterende positioneringer (fx kønsrelationerne). Derfor har de dominerede klas-

ser en bestandig interesse i at få tilbagerullet det tilsyneladende selvfølgelige og selvgivne i den eksisterende måde at leve på. De dominerede klasser har med andre ord en interesse i at få eksponeret den sociale ordens traditionsforankring, og dermed få udstillet det arbitrære og tilfældige i den sociale situation, der tages for selvgiven og naturlig (det kunne have været helt anderledes). Med dette formål for øje kan kontekstuelle og tvær-nationale komparative analyser hjælpe os til at blive i stand til at vise, hvorledes dagligdags praksiser, rutiner og ortodoksier er traditionsbestemte. I denne forstand kan komparative analyser være med til at udvikle en kættersk diskurs, der udtrykker erfaringer, der sædvanligvis ikke italesættes. Komparative analyser kan således gøres os bevidste om vor egen tradition, dvs. bidrage til at formulere det stilfærdige og usagte i situationen, da traditionen er tavs, og ikke mindst tavs om sig selv som tradition.

Noter

1. Stort set al samfundsvidenskabelig forskning og erkendelse bygger på komparative ræsonnementer - i det mindste implicit. Allerede Émile Durkheim formulerede i 1895 at den komparative metode er "den eneste, sociologien kan bruge" (Durkheim 1972: 112); dvs. den "komparative sociologi er ikke en speciel gren inden for sociologien; den er selve sociologien, forsåvidt som den ophører med at være rent deskriptiv og stræber efter at forklare kendsgerningerne" (Durkheim 1972:122). Det særlige ved tvær-nationale komparationer er ikke bare, at analysen overskrider nationale grænser, men også at analysen eksplicit er tvær-national i sit design og systematisk sammenligner data fra 2 eller flere lande (jf. Kohn 1989:20).

2. Selve forestillingerne om, at forskellige strukturer og samfundsmæssige delområder i en given epoke er organiseret efter ensartede principper, er et relativt velkendt fænomen i samfundsvidenskaberne. Tilsvarende tankefigurer gør sig fx gældende i strukturmarxismen og den parsonianske strukturfunktionalisme. Problemet hos Par-

sons og strukturmarxismen er imidlertid, at strukturhomologierne fremstilles som strukturelt parallelle fænomener, der i større eller mindre grad har relativ autonomi, eller at strukturer i større eller mindre grad kan determinere eller overdeterminere andre strukturer. Dermed evner Parsons og strukturmarxismen ikke at indfange og klarlægge strukturhomologiernes generative principper og egentlige formidlingsmekanismer. I Bourdieu's sociologi er det menneskelige adfærdsdispositioner og handlinger, der bevirker, at forskellige samfundsmæssige delområder har og fastholder homologe strukturer (Callewaert 1992:36).

3. Kvinder holdes altså ikke nede som husmødre i Italien af "ydre" institutionelle tvangsmekanismer, da de qua egne adfærdsdispositioner og identitetsforestillinger selv er medproducenter af egen positionering.

4. Begreberne centripetalt og centrifugalt orienteret er inspireret af og anvendes på samme måde som hos Bourdieu (1977b:91f)

5. Det særlige ved sambeskatningen er, at gifte kvinder, der har en lønindtægt, udsættes for en relativ hård beskatning, fordi kvinders indkomst resulterer i en voksende marginalbeskatning af manden i regi af et progressivt skattesystem. Som sådan betragtes sambeskatningen af mange som en skat på ægteskabet.

6. Alt andet lige vil sandsynligheden for, at der opstår usamtidigheder, øges med en forøgelse af samfundets kompleksitet og differentiering

7. Det lykkes da heller ikke, hverken Niels Ploug & Jon Kvist eller Tine Rostgaard & Torben Fridberg, at redegøre for, hvordan man kan og skal vurdere stærke og svage sider af velfærdssystemer.

Litteratur

Andersen, Jørgen Goul 1999: "Den universelle velfærdsstat er under pres - men hvad er universalisme". *Grus* nr. 56/57:40-62.

Bang, Henrik 1981: "EF's Arbejdsmarkedsideologi og dansk praksis". *Retfærd* nr. 17.

Bebel, August 1970: *Women under Socialism*. New York.

Becker, Gary S. 1991: *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

Björnberg, Ulla 1993: "Familjepolitik i EG-länderna ur ett kvinnoperspektiv". *Sociologisk Forskning*, No. 3:3-29.

Blau, Francine D. & Ferber, Marianne A. 1986: *The Economics of Women, Men, and Work*. New Jersey: Prentice-Hall.

Borchorst, A. & Siim, B. 1987: "Women and the advanced welfare state - a new kind of patriarchal power?" i Anne Showstack Sassoon: *Women and the State*. London: Routledge:128-57.

Bourdieu, Pierre 1977a: *Algérie 60 - Structures économiques et structures temporelles*. Paris: Les Éditions de Minuit.

Bourdieu, Pierre 1977b: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre 1990: *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, Pierre et al. 1991: *The Craft of Sociology - Epistemological Preliminaries*. Berlin: Walter de Gruyter.

Bredsdorff, Nils 1998: "Om de komparative metode i forvaltningsvidenskaben". *Politica*, Nr. 1:73-93.

Brodersen, Arvid 1993: "Komparativ sosiologi". *Sosiologi i dag*, No. 4:3-15.

Callewaert, Staf 1992: *Kultur, pædagogik og videnskab - Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori*. København: Akademisk Forlag.

Carlsen, Søren & Larsen, Jørgen Elm 1993: "Den ufuldstændige ligestilling". *Social Kritik*, nr. 27:4-24.

COM (92) (Commission of the European Communities) 1992: *Employment in Europe*. Directorate-General: Employment, Industrial Relations and Social Affairs.

- Council of Europe 1995: *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg.
- Dierkes, Meinolf et al. (Eds.)1987: *Comparative Policy Research*. Hants: Gower.
- Duncan, Simon 1991: "The geography of gender divisions of labour in Britain". *Trans.Inst.Br.Geogr. N.S.* 16: 420-39.
- Durkheim, Émile 1972: *Den sociologiske metode*. Odense: Fremad.
- Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of Society*. University of California Press.
- Giddens, Anthony 1994: *Beyond Left and Right*. Oxford: Polity Press.
- Ichino, Pietro 1982: *Il collocamento impossibile*. Bari: De Donato.
- Jensen, Per H. 1996: *Komparative Velfærdssystemer*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Kohn, Melvin L. 1987: "Cross-National Research as an Analytic Strategy". *American Sociological Review*, Vol. 52:713-31.
- Kohn, Melvin L. 1989: "Introduction" i Melvin L. Kohn (Ed): *Cross-National Research in Sociology*. Newbury Park: Sage Publications:17-31.
- Kolberg, Jon Eivind & Esping-Andersen, Gøsta 1991: "Welfare States and Employment Regimes". *International Journal of Sociology*, 21(3):3-35.
- Kupinsky, Stanley 1977: "Overview and Political Implications" i S. Kupinsky (Ed.): *The Fertility of Working Women: A Synthesis of International Research*. New York: Praeger.
- March, James G. & Olsen, Johan P. 1989: *Rediscovering Institutions*. N.Y.: The Free Press.
- March, James G. & Olsen, Johan P. 1995: *Democratic Governance*. N.Y.: The Free Press.
- Mazzoleni, Gianpietro 1978: *Labour Market Administration in Italy*, IIM/78-14d. Berlin: Wissenschaftszentrum.
- Miller, Jane & Warman, Andrea 1996: *Family obligations in Europe*. London: Family Policy Studies Centre 7.
- Moss, Peter 1988: *Childcare and Equality of Opportunity*. Commission of the European communities. Directorate-General Employment, Social Affairs and Education (V/746/88-EN).
- Moss, Peter 1990: *Børnepasning i de Europæiske Fællesskaber 1985-1990*. Kommissionen for de europæiske fællesskaber. Generaldirektoratet Information, Kommunikation, Kultur, Kvindeinformation Nr. 31.
- OECD 1982: *Employment in the public sector*. Paris: OECD.
- OECD 1988: *Employment Outlook*. Paris:OECD.
- OECD 1997: *Historical Statistics, 1960-1995*. Paris:OECD.
- Parsons, Talcott 1956: "The American Family: Its Relations to Personality and the Social Structure". I T.Parsons & R.F.Bales (Eds.): *Family - Socialization and Interaction Process*. London: Routledge & Kegan Paul: 3-33.
- Ploug, Niels & Kvist, Jon 1994: *Overførselsindkomster i Europa - Systemerne i grundtræk*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Przeworski, Adam 1987: "Methods of Cross-National Research, 1970-83: An Overview". I Meinolf Dierkes et al. (Eds): *Comparative Policy Research*. Hants: Gower:31-49.
- Przeworski, Adam & Teune, Henry 1970: *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York: Wiley-Interscience
- Ragin, Charles C. 1987: *The Comparative Method*. Berkeley: University of California Press.
- Ragin, Charles C. 1989: "New Directions in Comparative Research". I Melvin L. Kohn (Ed.): *Cross-National Research in Sociology*. Newbury Park: Sage Publications:57-76.

- Ragin, Charles et al. 1993: "Mellom kompleksitet og generalisering: En kvalitativ komparativ analyse av Village Republics". *Sosiologi i dag*, nr. 4:67-87
- Rose, Richard 1985: *Public employment in Western nations*. Cambridge University Press
- Rostgaard, Tine & Fridberg, Torben 1998: *Caring for Children and Older People - A Comparison of European Policies and Practices*. Copenhagen: The Danish National Institute of Social Research
- Sassoon, Donald 1986: *Contemporary Italy: Economy and Society since 1945*. London: Longman
- Smith, Nina 1989: Kan økonomiske teorier forklare kvinders plassering på arbeidsmarkedet? *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, nr. 3
- Sorokin, Pitirim A. 1946: *The Crisis of Our Age*. New York: E.P.Dutton
- Sorokin, Pitirim A. 1962: *Social and Cultural Dynamics* (Vol. III). New York: The Bedminster Press
- Tilly, Charles 1984: *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation
- Titmuss, R. 1974: *Social Policy*. London: Allen & Unwin
- Togeby, Lise 1987: "Da kvindene gikk mot venstre". I A.Borchorst & A.D. Christensen (Red): *Kvinder i politik*. København:34-45
- Tranøy, Bent Sofus 1993: "Komparativ metode - mellom ideografiske og notetiske idealer". *Sosiologi i dag*, nr. 4:17-40
- Wacquant, Loïc J.D. 1992: "Toward a Social Praxeology: The structure and Logic of Bourdieu's Sociology". I P. Bourdieu & L.J.D.Wacquant: *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press: 2-59
- Weber, Max 1978: *Economy and Society*. University of California Press
- Wileysky, Harold & Lebeaux, Charles N. 1958: *Industrial Society and Social Welfare*. New York: Russell Sage Foundation
- Young, Michael & Willmott, Peter 1980: *The Symmetrical Family: a study of work and leisure in the London region*. Harmondsworth: Penguin Books